

BOÓR JÁNOS ÉS A MÉRLEG – VÁLTOZÓ IDŐKBEN

(Utószó a *Szétosztott teljesség. A hetvenöt éves Boór János köszöntése* c. kötethez – módosított és javított változat)

Mártonffy Marcell

(A lapról) A *Mérleg* című folyóirat alapítója és immár negyvenharmadik éve hűséges munkása – évtizedeken át főszerkesztője – Münchenben él. Az olvasók főként az impresszumban találkozhatnak nevével, hiszen írásai végén zömmel csak monogramja szerepel. Szürke eminenciás? A kezdőbetűk a magyar szellemi élet kiemelkedő képviselőjét rejtik ugyan, de *B. J.* eminenciáját szürkének látni szintévesztés volna. A főszerkesztő életművet alkotott. Életműnek kötetek, szakfolyóiratokban közreadott tanulmányok listáját szokás nevezni, ezzel szemben a túlnyomórészt európai és tengeren túli szerzők írásait magyar fordításban közlő *Mérleg* évfolyamaiból a szerkesztés és a közreadás műve rajzolódik ki önálló szakmai teljesítmény gyanánt. E rajzolat azonban rendkívül gazdagnak, színvilágát tekintve is különösen változatosnak mutatja azt az eszmeiséget, egyszersmind a folyóirat atyjának egyéniségét, amely a közvetítés feladatára vállalkozva számtalan impulzussal járult hozzá a magyarországi keresztény reflexió megújításához, színvonalának emeléséhez, egyetemes távlatának megteremtéséhez.

Nehéz megbecsülni, milyen eredménnyel. Egy évente négyszer megjelenő, nem a napi aktualitással foglalkozó sajtótermék élete rejtélyekkel teli. Az előfizetői jegyzék birtokában sem alkotható éles kép a hatás diszkrét folyamatáról: arról, hogy kicsoda – ki mindenki – veszi kézbe, használja fel, jár utána régebbi és újabb számainak (most és majd) könyvtárak olvasótermében, keresi, legtöbbször hiába, könyvesboltok mélyén, kapja kölcsön ismerőseitől, bukkan rá szemelvényes változatára az interneten. A visszajelzések – ha sokat jelentenek is, mert örvendetesek, elgondolkodtatnak, józanságra és önvizsgálatra intenek, olykor csüggedést okoznak – még nem bizonyítják a fáradozás eredményességét. S viszont: a rendszeres olvasók száma – egy réteglap olvasórétegéé, amelyet különféle összehasonlítások szűknek tüntetnek fel – nem kell, hogy kétséget ébresszen a munka létjogosultsága, akár a tágabb környezetre nézve is hasznos mivolta felől. Végképp megtévesztő volna azonban a sikeres tömegkommunikáció mennyiségi mércéjével mérni határmezsgyén járó keresztény kezdeményezések értékét. E kezdeményezéseknek az írástudó többség – elegendő információ híján alkalmasint gyanakodva – egy meghaladott hagyomány kitartó képviselőjét róhatja fel, míg a szorosabban vett célközönség a felekezeti bensőségesség zárt övezetéből, az azonosságtudat biztonságából kitekintve visszariadhat a *Mérleg* közvetítette nyugtalanító felvetésektől.

Voltaképp a II. Vatikáni Zsinat utókorának jellegzetes szituációjáról van szó, a katolikus modernség-recepció egyszerre elvégzetlen és (sokak szerint már) meghaladott, egyetemesebb horizontokba áthajló feladatáról. A zsinatról szólva tehát nem árt az óvatosság. Lelkesülten hivatkozni rá a kizárólagos igazságigények politikai töltetű reneszánsza közepette kétszeresen korszerűtlen gesztus. Időközben úgyszólván egyeduralkodóvá vált – bár megalapozottságát korántsem bizonyította cáfolhatatlan érvekkel – a *töretlen kontinuitás tézise*, „a folytonosság hermeneutikája” amely a II. Vatikánumot követő első évtizedek reformlendülete után a radikális változások ellenzőinek pozícióját látszik megszilárdítani. A korszerűtlenség napjainkban harciasan felmutatott jelvény, amely ugyanakkor hibátlanul illeszkedik a (ki tudja, mennyiben és

még meddig aktuális) posztmodern korszaktudat jellemzőihez. A nézőpont épp ezért meg is fordítható: a mozdulatlan hagyomány apológiája maga nyilváníthatja idejétmúltnak a hatvanas-hetvenes évek termékeny forrongásának emlékezetét mint a modernséggel való egyezkedés elavult ábrándját. A „történelem utáni” új időtlenség tradíciófelfogása hallgatólagosan, de határozott gesztussal leválasztja magáról saját előidejének kényes momentumait: egyrészt az *ad fontes* („vissza a forrásokhoz”) elv szigorú logikáját, azt a felismerést, hogy a kereszténység korai szakaszában még *nyitott* eshetőségek korunkban is megfontolásra érdemesek; másrészt elutasítja az újkori racionalitás legfőbb sugallatát, amely kritikus eszmecserét szorgalmazna az *ecclesia semper reformanda*, a mindig reformra szoruló egyház sokszor hangoztatott eszményének gyakorlatra váltása érdekében.

Boór János és barátai olyan korszakban indították útjára a *Mérleget*, amikor a katolikus tradíció és a szekularizálódott kultúra közti párbeszéd ígérete sokakat töltött el reménységgel. A szemle európai látókörű létrehozói szabadon tájékozódtak: mentesen a Magyarországot sújtó diktatórikus kényszertől, s a teológiai-filozófiai-tudományos beszédmódok demokráciájának abban a közegében, amelynek sugallatait a közép-európai egyházak alig érzékelhették. A zsinati mozgalom külföldön szerkesztett magyar tallózó folyóirata arra törekedett és törekszik ma is, hogy a lehető legtágabb látószögből vegye szemügyre és mérlegelje a katolikus egyházra kívülről (a világ „kihívásai”, az „idők jelei” felől) és belülről (e kihívások és jelek egyre intenzívebb teológiai, liturgikus, biblikus, keresztény szociáletikai stb. recepciója révén) egyaránt ható megújulási energia jelzéseit. Holott a zsinat előtti szellemi status quo meghaladását éppúgy gátolta a második világháború után hamarosan uralomra jutó önkényuralom erőszakos egyházpolitikája, mint a két világháború közti időszak államegyházi önreprezentációjának – lényeges elemeit tekintve – továbbélő mintája. E helyütt is idézhetjük azt a hitvallásszerű gondolatot, amely *A Szétosztott teljesség* című kötet elején, a Boór Jánossal készült interjúban olvasható: „...a *Mérleg* fontosnak tartotta és tartja a zsinati reformgondolat terjesztését, ezen kívül hivatásunknak érezzük a tárgyilagos tájékoztatást a világnézeti szempontból fontos kulturális, tudományos és egyházi fejleményekről, főleg az európai eszme útjáról, magunkénak vallva Széchenyi István programját a katolicizmus és a modernség összekapcsolására, bár ma már a posztmodern utáni korról kell beszélni. A katolicizmust nem fogjuk fel felekezeti értelemben, hanem igazi ökumenizmusként és humanizmusként, amely szeretettel nyílik meg nemcsak a többi Krisztus-hívó, hanem a zsidó testvérek felé is.”

(Kitérő: a betű lelkéről) Ha a „zsinati szellem” kifejezés kezdetben egyháztörténelmi fordulatot jelölhetett, később éppenséggel korrekciós műveletek, sőt ellenirányú szándékok eszközeként jött kapóra: felidézéséhez (a szellem megidézéséhez) egyre többször társul megrovó figyelmeztetés az egyedül üdvös interpretáció tulajdonjogára.

A megújulás ismert tényeinek felsorolása e bonyolultabb retoriko-politikai játszma előterében talán erőtlen emlékeztető volna (noha persze időről időre megkerülhetetlen; talán fontosabb, mint valaha). Amit a II. Vatikánum megelőlegezte útirányokról és a dokumentumaiban rögzített tanításokról összegezve elmondhatnánk, számtalan feldolgozásban, akár iskolás rövidletek formájában is könnyen hozzáférhető. Egyetlen, *XXIII. János* pápa nevezetes ablak-metaforájára is utaló szóval magát a feltárlást nevezhetnénk e szellemiség fő vonásának. A dialógus készsége tudvalevőleg nem csupán feltételezi a másik (és a gyökeresen más) megértésének szándékát, az idegen megtapasztalásának termékenységébe vetett bizalmat: azt,

hogy a találkozás történéseire való ráhagyatkozás új önmegértés esélyét hordozza. A mindig kockázatos, az önazonosság előzetes képleteit veszélybe sodró odafordulás, a II. Vatikáni Zsinaton a katolikus egyház nyitottsága a korábban anathémával sújtott történelmi rivális, a modern civilizáció felé magát az identitást érteti meg újra: mint a nem ismert, a váratlan, a nem azonos mozzanatát tartalmazó valóságot – *mindenfajta hit alapját* – és egyidejűleg mint a másikkal a maga különösségében, idegenségében való azonosulás dinamikus képességét, a másban való részesevést mint a hívő önazonosság feltételét, s tágabban mint a kulturalitás, a kultúrában való létezés biztosítékát. Megkockáztatható, hogy az új lendület, amit a hajdan egybegyűlt „atyák” közül sokan nehezen vettek tudomásul – és amire a zsinatot „elsimító”, az egyháztörténelem integritásába „visszaíró” jelenkori igyekezet negatív választ ad – vélhetően e kölcsönös kulturális meghatározottság természetes következménye: abból a körülményből fakad, hogy a kereszténység nem valamiképpen „szóba áll” a „világi” művelődés információival, s nem valamely rögzíthető arány és mérték szerint határozza meg hozzájuk fűződő viszonyát, hanem maga is része a kultúrának. És nemcsak oly módon, hogy a kommunikáció üdvös megvalósulása esetén kapni és adni, befogadni és legsajátabb lényegét, kinyilatkoztatott igazságát közölni egyaránt módjában és jogában áll. Hanem abban az értelemben is, hogy nincs nyelvi eszköze, amellyel különválaszthatná örök szubsztanciáját a járulékos, az idők során „hozzáadódott” elemektől; lévén minden egyes szava a változó kultúra része. A gyökeres azonosság – a szekuláris kultúrától való idegenkedés sokszor figyelmen kívül hagyott túloldala, mely a modernség korszakában nem egyszer *Berührungsangst*tá, érintkezés-izszonyá mélyült – nem a szembenállást, hanem a megbékélést, nem az ítéletet, hanem a rokonszenvet, nem a természetfölötti igazság személytelen vagy monologikus képviselőjét, hanem átadásának személyes és személyközi alkalmait, nem a historikus jelölésű felekezeti bezárulást, hanem a jövőből táplálkozó ökumenikus szándékot igazolja. Épp ezért a tanítás eredendő minőségigényével szemközt elidegenítők – ha a katolikus identitáspolitikája sajátos szemszögéből helyénvalónak látszanak is – a szolidaritás, a személyközi viszony és a keresztény, ill. vallásközi ökumené felmondásának vagy halasztásának az utóbbi időben megszorított nyelvi aktusai.

Pedig kínálkozik más út. Érdemes fontolóra venni ama képesség kitüntetett szerepét, amelynek a francia teológus, *Ghislain Lafont* középponti jelentőséget tulajdonít a teológiai ismeretelméletben: a képzelőerőt. Ha a hívő töprengés nem az aggodalomra összpontosít – ha van bátorsága nem azon morfondírozni, hogy mi megy veszendőbe, amikor az igazság sebezhető mivoltában mutatkozik meg –, hanem az élő kommunikációban létesülő kölcsönösség ígéretét tartja szem előtt, akkor nagyon is lehetséges, hogy látóterében a vélt veszteségek körvonalai helyett az önmagát időbeli változásaiban fenntartó hagyomány eredeti alakzatai rajzolódni ki. Mert miért is kellene félni annak elnémulásától, amiről folyamatosan szó esik? amit az árnyalt megközelítések intellektuális szenvedélye és a beszélgetőpartnerek egymás iránti tisztelete nemhogy elhallgattatna, ellenkezőleg: teljesebben szólaltat meg?

(Ismeretről és kommunikációról) Amikor tehát életműről beszélünk, elsősorban az áttörést célzó információs munka tartalmi összetevői juthatnak eszünkbe: egy olyan egyházmodell építőelemei, amelyet homályosan jellemeznénk, ha mindössze a párbeszéd igényének testetlen általánosságára hivatkoznánk, és amelynek határozott körvonalai nélkül a publikált szövegek statisztikája is keveset mondana. (A körvonalakkal együtt persze a statisztika is beszédessé

válk: nem lehetünk elég hálásak, hogy szerzőink egyike kiszámolta, összesen hány *oldalnyi* értesülésre tett szert hűséges olvasóként az első szám 1965-ös megjelenésétől kezdve.) A folyóiratnak szilárd teológiai elképzelésekre kellett támaszkodnia, amelyekben a friss tudásszomj és közlésvágy, az értékek befogadásához társuló értékteremtés a szóhoz juttatott ismeretterületek koherens összefüggérendszerként tárgyasulhatott. Boór János bölcseleti érdeklődését ily módon tudományszervezői tevékenysége teljesítette ki. A *Mérlegben* teológiai, egyháztörténeti és szakfilozófiai írások mellett a társadalom- és természettudományok, a lélektan, a művészetelmélet és még számos diszciplína eredményeinek bemutatása tette (és teszi) kézzelfoghatóvá, mit jelenthet a felelősen végiggondolt párbeszéd-elv a saját időbeliségét újraértő katolikus tradíció szívében. A könyv- és folyóiratszemle sokszor közöl vitatkozó írásokat és vet fel vidékünkön jószérivel kerülendőnek számító teológiai, történelmi, etikai, egyházsociológiai kérdéseket. Felszínességgel azonban aligha vádolható: tanulmányai többségükben az elemző gondolkodás elismert műhelyeiből származnak, s nem csupán véleményeket reprezentálnak, hanem a tudományközi vonatkozásaival együtt értett keresztény teológia módszertani pluralizmusáról, „cserekapcsolatainak” hazánkban még kihasználatlan lehetőségeiről is áttekintést adnak. Boór János irányításával a szaporodó füzetek szövegállománya a kritikai intelligencia belátásaitól nem visszariadó hívő eszmélődés egyik nélkülözhetetlen médiuma lett. A benne kibontakozó szellemi panoráma láttán kivált arcpirító tény, hogy magyar egyházi támogatás nélkül, magas hivatalok viselői által is olvasott, de rendre hűvösen megtagadott *katolikus* orgánumként végzi túlélési gyakorlatait.

A keresztény tudományosság erőteljes differenciálódása nyomán újra és újra hangot kap a regionális jellegzetességekre hivatkozó ellenérv. Eszerint sem a helyi hagyomány nem indokolja, sem a kereslet és a vásárlóerő viszonylagos szűkössége – a keresztény értelmiség csekély „felvevőképessége” – nem teszi lehetővé az amúgy is ellenőrizhetetlenül sokfelé ágazó nemzetközi hittudomány bővebb választékának megismertetését az egyházi könyvkiadás fórumain. A féltő megfontolások azonban óhatatlanul szembekerülnek e bábeli látomás, a mindent elárasztó soknyelvű információzuhatag antropológiai ellenpontjával: a végtelen könyvtár *akár egyetlen olvasójának* szellemi méltóságával, amely a keresztény emberképnek is meghatározó eleme, és amely csak kényszerűen függhet tér és idő korlátaitól. A *Mérleg* szerkesztői mintha a lap elindításától kezdve tisztában lettek volna azzal, hogy a keresztény örökség kulturális dilemmája nem a tanítás egysége és az uralhatatlan sokféleség, hanem bizalom és gyanakvás között feszül. Korántsem mellékes tehát, hogy barátai és ismerősei bátorító, szeretetteljes és szeretetreméltó emberként tartják számon Boór Jánost, miként az sem, hogy családjának vendégváró asztalára sokan emlékeznek vissza. Kíváncsisággal teli bizalom a világban felgyülemelő új ismeretek iránt; a gondolkodás és az együttgondolkodás szeretete; adakozó nagylelkűség – mindezek olyan tulajdonságok, amelyek életútján legalább annyira *adódnak* a célra tartó olvasás szakadatlanul mérlegelő figyelméből, mint amennyire, kétségkívül szerencsésen, meg is előzték azt. Hogy az így felhalmozódó spirituális többlet átjárását biztosít az Isten-tapasztalat, a tudományos elmélyülés és a hétköznapi gyakorlatok között, e szférák mindegyikének rendeltetésére nézve tanulságos lehet.